

М. Ю. Куц, аспірант

РОЗУМІННЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Здійснено концептуалізацію поняття «взаємодія», розглянуто основні підходи до осмислення концептів «дія» та «взаємодія» у соціологічному та суспільно-філософському дискурсах. Констатовано, що розуміння є основою соціально-комунікативної взаємодії. Поняття розуміння, корелюючи з поняттям значимості, є невіддільним від процесу смислотворення. Аргументується, що розуміння – це процес продукування смислів, який конструює ті чи інші сенси для учасників соціально-комунікативної взаємодії залежно від значимості та ціннісної наповненості певних взаємодій.

Ключові слова: взаємодія, соціальна взаємодія, соціально-комунікативна взаємодія, розуміння, дія, соціологія розуміння.

Актуальність проблеми. Актуальність дослідження проблематики соціально-комунікативної взаємодії обумовлюється насамперед посиленою динамікою соціальних процесів та новітніми викликами сучасного інформаційного суспільства, зокрема в українському онлайн-просторі.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Поняття взаємодії досліджували багато теоретиків соціально-філософського дискурсу (Арістотель, М. Вебер, Г. Зіммель, Т. Парсонс, П. Сорокін та ін.). Одне з найвідоміших досліджень належить М. Веберу, який пропонував розглядати поняття соціальної дії з точки зору раціональної доцільності, що не завжди можливо застосувати при аналізі соціально-комунікативної взаємодії, зокрема в сучасному онлайн-просторі, де часто набувають важливості ірраціональні чинники. Значимість певної події чи ситуації, ціннісно-культурні чинники, не вписуючись у коло раціональної доцільності, певним чином детермінують віртуальну реальність, зокрема в ігрових онлайн-спільнотах України. У цьому контексті набуває важливості категорія розуміння, крізь призму аналізу якої постає можливість осмислення причин та мотивів індивідів, які взаємодіють у мережах Інтернет.

Мета статті полягає у виявленні сутності та основних характеристик соціально-комунікативної взаємодії. **Завдання** статті полягає у визначенні ролі категорії розуміння у формуванні соціально-комунікативної взаємодії.

Вклад основного матеріалу. У широкому значенні під взаємодією переважно розуміють «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджену дію між ким-, чим-небудь» [11, с. 259]. Концепт взаємодії синонімічний поняттям «співдія», «співдіяння».

Цікавим є трактування поняття «дія» у давньогрецькій мові, зокрема в текстах Арістотеля. З одного боку, концепт дії позначається терміном «*energeia*» (енергія). З другого — це поняття описується за допомогою термінів «*to poiein*» (діяти), «*praxis*» (практика, діяльність). Тобто вказується на практичну спрямованість дії. Також, концептуалізуючи поняття дії, Арістотель аналізує його як «*ergon*» (справа, діло). Слід зазначити, що поняття дії Арістотель розглядав достатньо ґрунтовно, вважаючи його однією із десяти категорій, завдяки яким можна класифікувати дійсність матеріального світу. До таких категорій Арістотель відносив: 1) «сутність», 2) «скільки» (кількість), 3) «яке» (якість), 4) «по відношенню до чогось» (співвіднесеність), 5) «де» (місце), 6) «коли» (час), 7) «знаходиться в певному стані» (розташування), 8) «володіти», 9) «діяти», 10) «заснавати дію» [1, 1b25].

Поняття дії корелює з поняттям часу: «якщо хтось вказує, наскільки тривалою є дія, він визначає її часом» [1, 5b5]. Тобто темпоральні характеристики невід'ємні при концептуалізації категорії дії. Крім того, дія (*energeia*), згідно з Арістотелем, завжди спрямована на певну ціль: «якщо в русі закладена ціль, то він і є дією» [2, 1048b20]. Причому рух — це дія незавершена. Також дія допускає і протилежність собі, і більший чи менший ступінь певного процесу дії [1, 11b].

Аналізуючи клас природних речей, Арістотель зазначав, що, з одного боку, вони включають у себе сутності (прості тіла), а з другого — їхні дії та зазнавання дій (тобто підпадання під дії). Під діями мається на увазі рух кожного з простих тіл (його складових), «причина яких — сила, внутрішньо притаманна самим [елементам]» [4, 298a30]. Дія того, що сприймається відчуттям, і дія самого відчуття є тотожними [2, 426a3], хоча буття їх неоднакове (наприклад, звук у дії та слух у дії).

У соціологічному дискурсі соціальну дію переважно розглядають у двох взаємопов'язаних контекстах [14, с. 110]. З одного боку, під соціальною дією розуміють форму чи спосіб вирішення соціальних проблем, в основі яких лежить зіткнення інтересів основних соціальних сил у суспільстві. З другого боку (у широкому контексті), під соціальною дією мають на увазі всяку акцію, що здійснюється соціальним суб'єктом задля забезпечення певних інтересів.

Фундаторами теорії соціальної дії є М. Вебер, Ф. Знанецький, Т. Парсонс та ін. У соціологічному дискурсі пріоритетним є вузьке розуміння соціальної дії як поведінки діючого суб'єкта, що орієнтована на інших суб'єктів та взаємодію з ними, тобто акценти сфокусовано на інтерактивності соціальної дії. Соціальну дію можна розглядати як структурний процес, що включає «суб'єкти, що діють, власне дію, її джерела, орієнтацію, умови і результати» [14, с. 110]. Класифікують соціальні дії у відповідності до певних критеріїв.

Поняття взаємодії тісно корелює з поняттям взаємовідносин. Арістотель виділяв три типи взаємовідносин: між окремими людьми, у спільнотах та державні взаємовідносини. Ефективні взаємовідносини між людьми, на думку Арістотеля, можуть встановлюватися лише на основі партнерських та дружніх стосунків [3, 1159b30]. Також такі відносини можуть встановлюватися між людьми, яких поєднують родинні зв'язки. Взаємовідносини між людьми є основою взаємовідносин у спільнотах. Державні взаємовідносини, згідно з Арістотелем, склалися заради того, щоб приносити взаємну користь, тоді як взаємовідносини у спільнотах спрямовані, щоб приносити часткову користь [3, 1160a15]. Отже, у цілому всі взаємовідносини є частинами взаємовідносин у державі. Доречним у цьому контексті буде згадати точку зору Платона, який вважав, що справедлива дія лише настільки співвідноситься зі справедливістю, наскільки вона співвідноситься з прекрасним [13, 859e].

Аналізуючи поняття соціально-комунікативної взаємодії, звернемося до позиції Г. Зіммеля, який зазначав, що «як регулятивний світовий принцип ми маємо прийняти, що все знаходиться з усім в якій-небудь взаємодії, що існують сили та відносини, що переходять туди і назад між кожною точкою і кожною іншою точкою світу» [9, с. 314].

У філософському дискурсі під соціальною взаємодією мають на увазі «вид безпосередніх або опосередкованих (зовнішніх або внутрішніх) стосунків, зв'язків, що існують у суспільстві» [17, с. 128]. Можна виділити два базових рівні прояву соціальної взаємодії — міжособистісний (або мікросоціальний) та суспільний (або макросоціальний).

Соціальна взаємодія, як зазначає Л. Сорокіна, — це «система взаємозумовлених, взаємозалежних соціальних дій, в яких дія одного суб'єкта є і причиною, і наслідком дій іншого суб'єкта» [16, с. 57]. Суспільне життя ґрунтується на соціальній взаємодії, оскільки вона формує відносини між людьми, між соціальними групами тощо. Основою соціальної взаємодії виступають соціальні дії, які є орієнтованими на інших суб'єктів.

На думку П. Сорокіна, у соціальній взаємодії слід виділити такі елементи: суб'єкти взаємодії; їхні соціальні очікування та цілеспрямованість діяльності [15]. Концепт обміну стає центральним при розумінні соціальної взаємодії, за якої відбувається обмін інформацією, знаннями, матеріальними благами чи ресурсами тощо. Т. Парсонс акцентував увагу на ключових аспектах соціальної дії, що сприяють інтегрувати такі дії та формувати соціальну взаємодію: це насамперед соціальні норми, що детермінують певні соціальні ролі [12].

Одне з найвідоміших досліджень поняття взаємодії належить М. Веберу. Концепт дії, зазначав М. Вебер, виступає специфічним об'єктом для соціо-

логії розуміння. Адже людській дії притаманний певний сенс, оскільки вона виражає ставлення до тих чи інших явищ з розумінням. Доволі важливими для соціології розуміння будуть, по-перше, саме ті людські дії, які співвідносяться з діями інших людей завдяки суб'єктивному сенсу, який вкладається в розуміння конкретної дії кожним індивідом. По-друге, такі людські дії набувають визначеності в середовищі всіх учасників саме завдяки осмисленому співвіднесенню їх кожним індивідом. По-третє, означені людські дії піддаються розумінню, виходячи з означеного сенсу, який суб'єктивно передбачався кожним з учасників [7, с. 106]. М. Вебер підкреслює, що сенс — це певне уявлення про те, для чого або чому ця дія відбувається, це певне його усвідомлення та спрямованість.

Разом з тим М. Вебер переважно пропонував розглядати поняття соціальної дії з точки зору раціональної доцільності [5], що не завжди можливо застосувати при аналізі соціально-комунікативної взаємодії, зокрема в українському онлайн-просторі. Крім того, з точки зору соціологічної теорії М. Вебера, не зовсім зрозуміло, яким чином індивідуальні поведінки поєднуються в соціальні інституції.

Прихильник розуміючої соціології, заснованої на інтроспективному методі (пізнання свідомості людини), М. Вебер наголошує: пізнати соціальну дію людини значить вивести з її свідомості цілі, мотиви, інтереси та точки зору. Не розуміючи цього, ми не зможемо зрозуміти, чому індивід здійснює ті чи інші дії.

Саме концепт «розуміння» (Verstehen), згідно з М. Вебером, є засадничим при розгляді окремого індивіда та його дії. У цьому контексті індивіда можна сприймати як певну первісну одиницю, своєрідний «атом», який виступає єдиним носієм осмисленої поведінки [6, с. 117].

Отже, категорія «розуміння» обрана нами для осмислення причин та мотивів індивідів, які взаємодіють в онлайн-спільнотах.

Для соціології розуміння як певний ідеальний тип стосовно емпіричної поведінки виступає об'єктивна раціональна правильність [6, с. 115]. При розгляді «неправильних типів» поведінки набуває важливості поняття «значимості». У цьому разі вирішальну роль відіграє дистанція між певним «неправильним типом» поведінки та тим, що вважається «значимим» [6, с. 116].

Якщо ідеальний тип утворено із зрозумілих для осмислення зв'язків, то він вважатиметься «значимою» нормою. Власне кажучи, «якою ж мірою саме правильний тип доцільно розглядати як ідеальний, залежить тільки од відношення до цінності» [6, с. 116]. Для соціології визначальним принципом дослідження стає виявлення домінантних уявлень людей про «сенс» та «значимість» тих чи інших явищ.

Слід зазначити, що концепт «розуміння» — ключове поняття герменевтики. Виникнення терміна «герменевтика» (з грец. ερμηνεύειν — тлумачити) пов'язане з іменем Гермеса — одного з богів грецької міфології. Гермес вважався оповісником волі богів, він розтлумачував божественну волю для когорти непосвячених. Саме тому герменевтика — це наука про розуміння текстів, ситуацій, явищ тощо.

Поняття розуміння набуло всебічного розгляду у філософській герменевтиці Г.-Г. Гадамера, який вважав, «що зрозумілим буде лише те, що дійсно являє собою викінчену смислову спільність» [7, с. 273]. Тобто Г.-Г. Гадамер пов'язував розуміння зі створенням сенсів.

На думку Г.-Г. Гадамера, етапу розуміння передують так зване «передбачення завершеності» — формальна передумова, яка скеровує розуміння інтерпретатора у певне русло. Основою для «передбачення завершеності» стають окремі попередні судження чи точки зору, які стають певним фільтром для оцінки тих чи інших явищ, подій, текстів тощо.

Звернемось до поняття «герменевтичне коло», яке було введено Г.-Г. Гадамером. Це поняття цікаве тим, що презентує кругову структуру розуміння. Згідно з принципами герменевтичного кола «ціле треба розуміти, виходячи з часткового, а часткове — виходячи з цілого» [7, с. 270]. Одним із прикладів ілюстрації застосування герменевтичного кола може стати аналіз іншомовного тексту. При перекладі такого тексту постає необхідність одночасного розуміння і цілого (яке проблемне поле суспільного буття висвітлює цей текст), і часткового (тлумачення окремих слів).

Представник наукової школи «філософія життя» В. Дільтей розподілив науки на два класи — «науки про дух» та «науки про природу», виділивши щодо них відповідно дві методологеми: «розуміння» та «пояснення». На думку В. Дільтея, для «наук про природу» характерне *пояснення* даних зовнішнього досвіду. Натомість «наукам про дух» притаманне *розуміння* духовної цілісності [8, с. 215]. В означеному контексті сутність «розуміння» полягає в конструюванні сенсів певної події, явища тощо. Специфіка стратегії «пояснення» обумовлюється використанням уже наявних знань задля отримання нових знань.

Як зазначалося, у М. Вебера розуміння пов'язане з раціональною доцільністю. Згідно з концепцією Л. фон Мізеса, найбільш важливі цілі людського існування не піддаються раціональному аналізу. На його думку, діяльність — це поведінка, яка спрямовується актами вибору. Під поняттям вибору маються на увазі відбір певного способу поведінки з усіх наявних варіантів та відмова від альтернативних варіантів [10, с. 20]. Людина у своїй діяльності обирає а) кінцеві цілі, б) звичайні цілі, в) засоби для досягнен-

ня цілей. У цілому соціальна взаємодія для індивіда стає засобом досягнення його цілей. Слід зазначити, що насамперед індивід обирає кінцеві цілі, після чого здійснює вибір засобів для досягнення цих цілей. Проміжні цілі (звичайні цілі) постають у процесі діяльності під час реалізації тих чи інших засобів для досягнення цілей.

При виборі кінцевих цілей «реакцію людини визначають ціннісні судження, а в частині вибору засобів — весь корпус вчень праксеології та технології, які вона має у своєму розпорядженні» [10, с. 211]. Тобто в основі кінцевих цілей лежать ціннісні судження. Натомість засоби, що обираються задля досягнення цих цілей, — це технічні рішення, які оцінюють, виходячи з їхньої здатності створювати певні ефекти. Вибір кінцевих цілей, будучи залежним від суб'єктивних ціннісних установок окремих людей, не підлягає раціональному осмисленню. Такий вибір в означеному контексті є суто ірраціональним [10, с. 195]. Раціональному дослідженню піддаються лише засоби для досягнення кінцевих цілей та звичайні, тимчасові цілі.

Порівнювати з точки зору раціональної доцільності можна лише звичайні людські цілі та засоби для досягнення цілей, оскільки їхній вибір є справою розуму. Стосовно кінцевих цілей майже неможливо виявити раціональну доцільність, оскільки такі цілі, будучи детерміновані ціннісними судженнями, є справою душі чи волі. Таким чином, приходимо до цікавого висновку щодо меж застосування моделі ідеального типу (раціонально-доцільного) М. Вебера у дослідженні соціальної взаємодії. Означена модель застосовна при аналізі звичайних цілей та засобів для досягнення цілей. При аналізі ціннісних суджень варто використовувати інші методологічні засоби.

Висновки. Таким чином, значимість ціннісних суджень полягає в тому, що вони є джерелом людських дій. У цьому контексті набуває важливості виявлення змістовного наповнення ціннісних суджень індивідів, які взаємодіють між собою, спосіб упорядкування їхніх цінностей на власній шкалі пріоритетів. Поняття розуміння корелює з поняттям значимості, тобто концепт розуміння невіддільний від процесу смислотворення. Таким чином, розуміння — це процес продукування смислів. Саме розуміння є основою соціально-комунікативної взаємодії, продукуючи ті чи інші сенси для учасників взаємодії залежно від значимості та ціннісної наповненості певних взаємодій. Для забезпечення взаєморозуміння необхідна співпричетність кожного, усунення ієрархії в парадигмі відносин, можливість для кожного брати участь у соціально-комунікативній взаємодії, не завдаючи шкоди іншим і не відчуваючи утиснення з боку інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Категории / Аристотель // Соч. : в 4 т. – М. : Мысль, 1978. – Т. 2. – С. 51–90.
2. Аристотель. Метафизика / Аристотель // Соч. : в 4 т. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – С. 63–521.
3. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель // Соч. : в 4 т. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 53–294.
4. Аристотель. О небе / Аристотель // Соч. : в 4 т. – М. : Мысль, 1981. – Т. 3. – С. 263–378.
5. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер ; [пер. с нем. ; сост., общ. ред. и предисл. Ю. Н. Давыдова]. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
6. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Макс Вебер ; [пер. з нім. О. Погорілій]. – К. : Основи, 1998. – 534 с.
7. Гадамер Г.-Г. Истина і метод : [пер. з нім.] / Ганс-Георг Гадамер. – К. : Юніверс, 2000. – Т. I : Герменевтика I : Основи філософської герменевтики. – 464 с.
8. Дильтей В. Собрание сочинений : в 6 т. / Вильгельм Дильтей ; [пер. с нем. под общ. ред. А. В. Михайлова, Н. С. Плотникова]. – М. : Дом интеллектуал. кн., 2000. – Т. 1 : Введение в науки о духе / [пер. с нем. под ред. В. С. Малахова]. – 764 с.
9. Зиммель Г. Социальная дифференциация. Социологические и психологические исследования / Георг Зиммель // Избранное. Т. 2 : Созерцание жизни : [пер. с нем.] / Георг Зиммель. – М. : Юрист, 1996. – С. 301–465.
10. Мизес Л. фон. Теория и история. Интерпретация социально-экономической реальности : [пер. с англ.] / Людвиг фон Мизес. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 295 с.
11. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / [уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К. : Аконті, 1999. – Т. 1 : А–Є. – 912 с.
12. Парсонс Т. Система современных обществ : [пер. с англ.] / Толкотт Парсонс. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
13. Платон. Законы / Платон ; [пер. с древнегреч. А. Н. Егунова, С. П. Кондратьева, С. Я. Шейнман-Топштейн и др. ; общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи]. – М. : Мысль, 1999. – 832 с.
14. Ручка А. Дія соціальна / А. Ручка // Соціологічна енциклопедія / уклад. В. Г. Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
15. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Александрович Сорокин ; [пер с англ., ред., сост. А. Ю. Согомонов]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
16. Сорокіна Л. Взаємодія соціальна / Л. Сорокіна // Соціологічна енциклопедія / уклад. В. Г. Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
17. Філософський словник соціальних термінів / [під заг. ред. В. П. Андрущенко]. – К. ; Х. : Корвін, 2002. – 672 с.

ПОНИМАНИЕ КАК ОСНОВА СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Куц М. Ю.

Осуществлена концептуализация понятия «взаимодействие», рассмотрены основные подходы к осмыслению концептов «действие» и «взаимодействие» в социологическом и общественно-философском дискурсах. Констатируется, что понимание является основой социально-коммуникативного взаимодействия. Понятие понимания, коррелируя с понятием значимости, неотделимо от процесса смыслообразования. Аргументируется, что понимание – это процесс выработки смыслов, который конструирует те либо иные смыслы для участников социально-коммуникативного взаимодействия в зависимости от значимости и ценностной наполненности определенных взаимодействий.

Ключевые слова: взаимодействие, социальное взаимодействие, социально-коммуникативное взаимодействие, понимание, действие, социология понимания.

UNDERSTANDING AS THE BASIS FOR SOCIAL AND COMMUNICATIVE INTERACTION

Kuts M. Y.

The article is devoted to revealing the essence and the basic characteristics of social and communicative interaction. The role of understanding in the formation of social and communicative interaction is being defined.

The conceptualization of the term «interaction» has been performed; the basic approaches to understanding the concepts of «action» and «interaction» in the sociological and socio-philosophical have been discoursed. The concept of interaction has been studied by many scientists in social and philosophical discourse. One of the most famous researches belongs to M. Weber, who proposed to consider the concept of social action in terms of rational expediency, which is not always possible to apply analyzing social and communicative interaction, particularly in the present online space where irrational factors often become very important. The significance of a particular event or situation, values and cultural factors, not fitting into the circle of rational expediency in some way determine virtual reality, particularly in the online gaming community in Ukraine. In this context the category of understanding becomes important, through the prism of its analysis the possibility of understanding the causes and motives of individuals who interact on the Internet raises.

The category of understanding has been chosen to comprehend the causes and motives of individuals who interact in online communities. For sociology of understanding rational objective accuracy appears as a particular ideal type regarding the empirical behavior. Considering the «wrong type» of behavior the concept of «significance» becomes important.

In this case, the crucial distance between certain «wrong type» of behavior and what is considered «significant» plays a decisive role.

If the ideal type is created on the basis of obvious for understanding connections, it is considered a «significant» norm. Indeed, «what exactly the right type should be considered as an ideal one depends on relation to values» (M. Weber). For sociology the defining principle research is to identify dominant ideas of people about «meaning» and «significance» of certain phenomena.

The concept of «understanding» is the key concept of hermeneutics, the science of understanding texts, situations, events and more. The analysis of the concept of a «hermeneutic circle», which presents a circular structure of understanding, has been done. In accordance with the hermeneutical circle «the whole must be understood the basis of partial and the partial – on the basis of the whole» (G. Gadamer).

The concept of understanding was analyzed by W. Dilthey, who identified two classes of science: «natural sciences» and «human sciences». Explanation of external expertise is typical for «the natural sciences». Instead, understanding of spiritual integrity is inherent to «human sciences». In the context, the essence of «understanding» is in constructing meanings of certain events, phenomena and so on.

It is sated that understanding is the foundation of social and communicative interaction. The concept of understanding, correlating with the notion of importance, is inseparable from the process of meaning development. It is argued that understanding is the process of meaning production, which constructs a certain meaning for participants of social and communicative interaction, depending on the value and importance of certain interactions.

Key words: *interaction, social interaction, social and communicative interaction, understanding, action, sociology of understanding.*

